

8. Рысбаев С.К. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу. Кут билим газетасы, 2014. – август.????номерин тактоо зарыл
9. Решетников П.Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей: Рождение мастера. - М.:2000.
10. Ушинский К.Д. Избранное педагогическая сочинения. иВ 2-х т. - М.: 1974.
11. Ушинский К.Д. Тандалган чыгармалар. 8 - том. - Москва.
12. Чистякова Г.Д. Групповая работа на уроке. - М.: 1975.
13. Фердинант де Соссюр. Труды по языкознанию. - М.: 1977. – 57 – бет

УДК: 81-22:621.397.131(575.2)(04)

Аскалиева Г.Б.

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы

Аскалиева Г. Б.

Национальная академия наук Кыргызской Республики

Askaliev G.B.

National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic

**КЫРГЫЗ ТЕЛЕБЕРҮҮ ТАРМАГЫНДАГЫ ЖАЛПЫ ТИЛДИК ЖАГДАЙ ЖАНА КЕП
МАДАНИЯТЫНДАГЫ АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕР
ОБЩАЯ ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ В СФЕРЕ КЫРГЫЗСКОГО ТЕЛЕВИДЕНИЯ И
ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ
THE OVERALL LANGUAGE SITUATION IN THE AREA OF KYRGYZ TELEVISION
AND SOME ISSUES OF CULTURE OF SPEECH**

Аннотация: Тил маселеси – келечекти түптөөдөгү эң чоң маселелердин бири. Бул маселени ар тармакта карап, ага анализ жүргүзүү менен өнүгүү жолун колго алып, бүгүнкү көз карашта баа берүү – мезгилдин талабы болуп калды. Макалада коомдун бир тармагы болгон телеберүү чөйрөсүндө мамлекеттик тилдин колдонулушу боюнча чакан изилдөө баяндалат. Себеби, мамлекеттик тил мыйзамын ишке ашырууда бул тармак өтө чоң роль ойнойт. Акыркы мезгилде теле алып баруучулардын сүйлөө кеби, дикциясы, тил багыты кандай өнүгүп бара жаткандыгын жана анда кандай көйгөйлөр бар экендигин бул макала кыскача изилдөөгө алат.

Аннотация: Языковой вопрос – один из важнейших в строительстве будущего. Всестороннее рассмотрение этого вопроса, анализ этого вопроса и координация развития языка, оценка состояния языка с современной точки зрения – все это требование времени. В статье рассматривается функционирование государственного языка в сфере телевидения как одной из важнейших сфер общественной жизни. Данная сфера играет большую роль в реализации закона о государственном языке. В статье кратко говорится о проблеме разговорной речи дикторов и ведущих телевидения в настоящее время, их дикции, том, как развивается язык в этой сфере, а также другие вопросы.

Annotation: The language issue is one of the most important in building the future. Comprehensive consideration of this issue, its analysis, and coordination of the development of the language, and assessment of the state of the language from a modern point of view, all this is a requirement of the time. The article deals with the functioning of the state language in the field of

television as one of the most critical areas of public life. This sphere plays a big role in the implementation of the law on the state language. It briefly talks about the nowadays problems of everyday speech of announcers and presenters on television, their diction, how the language has been developing in this area, and some other issues.

Негизги сөздөр: кеп маданияты, мамлекеттик тил, чөйрө (сфера); диалектизм, сурамжылоо, коом, телеберүү, контент.

Ключевые слова: культура речи, государственный язык, сфера функционирования языка, диалектизм, опрос, общество, телепередача, контент.

Keywords: culture of speech, state language, a sphere of language use, dialectism, survey, society, TV show, content.

Учурда коомдун ар түрдүү сфераларында мамлекеттик тилдин колдонулушу талап кылынып, бул боюнча байма-бай иш-аракеттер аткарылып жатканы байкалууда. Тактап айтканда тилге болгон көз караш жакшырып, иш алып баруулардын көпчүлүгү кыргыз тилинде жүргүзүлүп, улуттун улуттук тилге масштабдуу маани берүүсү келечектен көптү үмүттөндүрөт. Мындай мамлекеттик тилге болгон олуттуу мамиле кыргыз элинин көзүн ачты десек да жаңылышпайбыз. Негизинен жалпы адамзат үчүн тилдин мааниси чоң. Ошондуктан “Кандай гана тил болбосун, аны ар дайым кеңири колдонуп, изилдеп, окутуп туруу – тилдин өркүндөшүнө негиз болуп саналат”. [1]

Тилдик жагдайды ар тараптан изилдөө биздин негизги милдеттерибиздин бири. Бүгүнкү күндө кыргыз тилинин байыркылыгын эске алып, тилибиздин көөнөрбөс мурастарын, кеп маданиятын сактоо жана аны келечекке туура жекирүү боюнча коомдун ар түрдүү тармактарында изилдөөлөрдү жүргүү аракеттери жасалып жатат. Башкача айтканда, келечекке туура жана татыктуу кадам таштоо менен коомдун маанилүү чөйрөлөрүнүн бири – кыргыз телеберүү тармагынын тил багытын дыкат иликтөөгө алуу азыркы учурда актуалдуу болуп турат. Мына ушул максатты көздөп, бул тармактын тилдик жана кептик жагдайына болгон олуттуу кадамдарынын азыркы абалына байкоо салып көрүүнү туура таптык. Бул боюнча бир катар тарыхый булактарга кайрылуу, факт-материалдарды чогултуп анализ берүү, ошондой эле бүгүнкү күн үчүн сурамжылоо жүргүзүүнүн мааниси чоң экенин далилдөө да биздин милдеттердин катарын толуктайт. Менимче, аталган тармакта акыркы учурда кайсы багытта, кандай тематика менен, кайсы тилде иш жүргүзүлүп жатканы коомчулукту кызыктырбай койбойт. Бул багыттын сүйлөө кеби, тилдик көркөм каражаттары, кеп адеби жана тилдик багыты кандай деңгээлде өнүгүп жатат деген маселелер арбын. Азыркы күнгө чейин телеберүү тармагы кандай өнүгүп келген, эмнелер өзгөрдү, кандай кыйынчылыктар жаралды, азыркы абалы кандай, эмне тоскоолдуктар бар?- деген сыяктуу иликтөөлөрдү жүргүзүү менен бул макала өзүнүн актуалдуулугун арттырат. Мына ушул жагдай-шартта бул тема терең иликтенүүгө тийиш.

Коомчулукка маалыматты тез жеткирүүчү каражаттардын бири бул массалык маалымат каражаттары, анын ичинен телерадио тармагы болуп саналат. Мамлекеттик тилдин мыйзамдарын ишке ашырууда бул тармак өтө чоң роль ойнойт. Телерадио чөйрөсүндө мамлекеттик тилге болгон бир катар маселелер бар же жок экендигин илимий иликтөөлөрдүн негизинде кеп кылууга болот. Алгач ишеними бийик телеберүү тармагынын тарыхына кыскача токтоло кетелик.

Кыргызстан 1994-жылдан тарта Эл аралык электробайланыш союзунун (МСЭ) мүчөсү болуп, дүйнөнүн башка 103 өлкөсү менен катар, 2006-жылы Женевада өткөн Аймактык

радиобайланыш конференциясында санариптик берүүгө өтүү планына кошулган. “Женева-2006” планында Кыргызстанга бүт өлкөгө трансляциялануучу 15 мультиплекс түзүү мүмкүн болгон жыштык ресурсу бекитилген. [2] Ал эми 2015-жылга карата Кыргызстандын бардык аймагында акысыз көрсөтүлүүчү санариптик каналдар пакетине (социалдык мультиплекс) 8 канал: 4 коомдук-маалыматтык (“КТРК”, “Эл ТР”, “Бешинчи канал”, “Мир”), 1 балдар жан өспүрүмдөр каналы (“Баластан”), 1 маданий-агартуучу канал (“Маданият”), 2 социалдык канал (“СТВ” жана “Пирамида”) кирген. Бул тизмеге дагы 1 аймактык канал (Кыргызстандын 7 облусунун ар биринин өз каналы) кошулат. Ошондой эле Орто Азиянын башка өлкөлөрүнөн айырмаланып, Кыргызстанда санарип тармактарынын курулушу “Кыргызтелеком” мамлекеттик байланыш оператору менен катар жеке байланыш операторлору тарабынан да бирдей эле учурда жүрүп жатат. Бул – кыргызстандыктардын ТВ контент тандоодогу мүмкүнчүлүктөрү жогору болот дегенди түшүндүрөт. Башкача айтканда Кыргызстанда теледен тышкары дагы популярдуу телеканалдар бар. Алсак, О! TV. Бул мобилдик телеберүүнү колдонуучулар абдан көп. Бул каналды колдонуучуларга бардыгы 130 телеканал жеткиликтүү. Эл аралык изилдөөчүлөр, медиа эксперттер акыркы күндө телеканалдардын дүйнөдө өз салмагын жогото баштаганын айтышууда. Буга интернет желелеринин, соц.тармактарынын көбөйүшү себеп болгонун белгилешет. [3]

Медиа эксперт Илим Карыпбеков: “Дүйнө жүзүндөгү телеканалдардын форматтары өзгөрүп, интернет ТВга айланууда. Кыргызстандагы мамлекеттик жана жеке менчик телеканалдардын өзүн-өзү каржылоосу солгун тартып, жарнама берүүчү кардарлар акчасын интернетке салып жатканын” айтат.

Ал эми “Журналисттер” коомдук бирикмесинин төрагасы **Марс Тулегенов:** «Негизинен теле жана радиону карапайым эл так маалымат берүүчү булак катары кабыл алат», – деген. Кыргызстанда сурамжылоо жүргүзүлүп, катышкан жарандардын 94%ы телени тандашкан. Ошондуктан телерадио актуалдуулугун жогото элек. Болгону учур талабына ылайык жаңылануу, өнүгүү, жаңы технологияларды пайдалануу менен кошо кетиши керек. Менимче телерадио жашай берет. Себеби азыркы учурда интернет-сайттардын бардыгына толук ишенүү кыйын - деп айтканы бар.

Сайттан алынган маалыматтарга караганда Кыргызстандын калкынын дээрлик 94%ы дециметрдик аналогдук ТВ көрүшөт. Ошол эле учурда калктын 87%ы ТВны маалымат алуунун эң башкы булагы деп эсептейт, ал эми 86%ы болсо, аны эң ишенимдүү булак катары санайт. [3]

Эми бул тармактын тилдик жагдайына жана кеп маданиятынын айрым маселелерине байкоо салалы. Аталган тармакта мамлекеттик жана жеке менчик каналдар КРнын мыйзамына ылайык мамлекеттик тилди 70% колдонуу боюнча иш-аракеттери аткарылып жатабы деген максатта изилдөө ишин жүргүзгөнүбүздө, бул тармактын мамлекеттик тилге болгон мамилеси өткөн мезгилге салыштырмалуу бир топ жакшырганын байкоого болот. Тагыраак айтканда, акыркы 5 жыл ичинде телеберүүлөр, радиоуктуруулар маанилүү кыргызчаланып, бул тармакта эмгектенген көпчүлүк кызматкерлер, теле алып баруучулар, диджейлер сүйлөө маданияты боюнча аз да болсо такшалып, тажрыйба топтоп калышты десек жаңылышпайбыз. Мындай көрүнүш албетте кыргыз элин кубандырбай койбойт. Ошондой болсо да бул тармактын кээ бир телеканалдарында мамлекеттик тилдин толук аткарылбай жаткандыгын, речтеги бузулуулардын жок эместигин айтпай кетүүгө мүмкүн эмес. Буга окшогон “**чалагайым**” мамиленин параллел жүрүшү бир катар сын-пикирлерди

туудурат. Айрыкча жеке менчик каналдарда көзөмөл жокпу айтор, тилге болгон кайдыгер мамиле коомчулуктун көз карашын бузуп жатат. Айталы бул туурасында НТС телеканалына болгон иш сапарыбызда аталган каналдын генералдык директору Миржан Балыбаев: **“Мамлекеттик тили телерадиодо 50% колдонулсун деген мыйзамды бир аз да эмес, таптакыр аткарбай келе жаткан телеканалдар бар. Өзүнүздөр деле барактап көрсөнүздөр жалаң көркөм (голивуддук) фильмдерди көрсөткөн каналдарды кезиктиребиз. Бир дагы кыргызча сөз жок аларда. Алар мыйзамды жылдап бузуп келе жатышат. Мени өкүндүргөнү аларга мамлекеттик деңгээлде эч кандай чара көрүлбөй келет”**,-деп кейүүсүн билдирет. [4]

Көрүнүктүү теле алып баруучу Турусбек Жумалиев агабыздын чет элдик кинолорун кыргыз тилине которгон учурларын көрүп жүрөбүз. Эмнегедир кээ бир учурларда кулакка жат угулуп калган котормолорун байкайбыз. Мында котормочунун сүйлөө речи таңууланып калгандай. Айтайын дегеним, кинодогу каармандардын эмоционалдык абалын билдирүүдө котормочу да ошол образга кирүүдө кыргызча жеткиликтүү болбой калган сыяктуу. Ал өзүнүн интервьюсунда: **“...игра в кальмара” деген көркөм тасмада 20 каармандын сүйлөгөн сөздөрүнүн баарын өзүм которуп, өзүм сүйлөйм. Аны алдын ала кагазга жазып албайм, дароо ошол ордуна (синхрондуу) котормом**” -деген. Менимче мындай котормо “чийки” болуп калат деп ойлойм. Синхрондуу котормо кандайдыр бир чөйрөдөгү оозеки коммуникация пайда болгон жерде ишке аша турган нерсе. Туура, бул жерде профессионалдуулук болушу мүмкүн, ошондой эле убакытты үнөмдөйт, бирок алардын сүйлөө речи башка. Ошол эле чет элдик фильмдин орусча котормосун уксак, абдан түшүнүктүү. Менимче ордунан которууда маани анча жакшы чыкпай калат. Ошондой болсо да кыргызчаланып жатканы жакшы көрүнүш деп эсептейбиз. [5]

Ал эми кай бир алып баруучулардын кебинин таза эместиги - уккан кишини иренжитпей койбойт. Алсак, Тентек кыздар деген передача бар (2.0-канал). Шаардын жаңы конуштарындагы жол көйгөйлөрү боюнча Салтанат Зарнаеванын даярдаган репортажына көңүл бөлөлү: **“Шаардын жамгырларынан бут кийимди кантип сактоого болот? Кокусунан ылай кечүү, же бирөө бутуңузду тебелеп алуудан эч ким камсыздырылган эмес... Кийинки видеодо замшы бут кийимди суу көтөрүмдүк кылуу тууралуу кызыктык кеңеш... Сапошканын багалек жактарына газета, бутылка же катуу картон салабыз... Өз бут кийимиңе канчалык уход кылсаң, ошончолук чыдайт.”** Ал эми ошол эле берүүдөгү конок катары келген Жан Воиновдун бий мектебинин жетекчиси Толгонай Казакбаева менен алып баруучунун маегине токтолсок: **... - Бий менен алектенип жүргөм. ...- Хореографияга кызыктанып жатам. ... - А вот, жакында Казакстанга барат экенсиңдер. Ким каржылайт? – Ал жерде акчадай байгелер болот. ...- өзүм дизайнер одежды болгум келет. Берүүнүн дагы бир бөлүгү заманбап чач жасалгалоонун түрлөрү боюнча Сонун Батырованын даярдаган материалы:**

- убактым болсо чачымды плойка же локан кылам.
- Алгач чачыңарды тармалдап алабыз. Ал үчүн плойка же утюжок колдонулат.
- Анча көп объем бербейбиз.
- Прическа жасап жатканда каалаган формага шпилька, невидимка керек.
- Бизге көрсөткөн прическа абдан жакты ж.б. Андан кийин спорт темасына кайрылышкан: **“... – Мен такыр толо албай жатам, кеңеш берчи?**
- Буга фитнес керек. Мисалы мени кара, менин буттарым, колдорум мощный.
- Биз ар дайымкыдай өзүбүздүн машыгуубузду баштайбыз. [6]

Кептин тазалыгы туурасында сөз кылууда, айрыкча телеберүүдө буга окшогон маселелер жаралбашы керек деп ойлойм. Жогорудагы маекте ар бир туура эмес колдонулган кеп сөз маанисин бузуп койгон. **“Жамгыр”** сөзүнөн кийин көптүктүн -лар мүчөсүн улоо зарыл эмес эле. **“Камсыздандырылган”, “көтөрүмдүү”, “кызыктуу”** делсе туура болмок. Ошондой эле орус тилинен кабыл алынган сөздөрдү кыргызча аталыштары менен атоого мүмкүн эле. Мисалы: өтүк, гезит, бөтөлкө, катуу кагаз (картон) ж.б. Ал эми **“уход”, “прическа”, “объем”, “невидимка”, “мощный” ж.б.** деген сыяктуу таза орус тилиндеги айтылган кеп алып баруучунун эфирге кайдыгер мамилеси экени айдан ачык билинип турат.

Айталы, микрофон алдында дайыма иштебеген киши текстти окуп жатканда кандайдыр толкунданып, берилген текстти жасалма окуп коюшу ыктымал. Ошондуктан эксперименталдык изилдөөлөрдө изилдөөчүлөр дикторлорго өзгөчө көңүл бурушат. Бул максат угуучуга эстетикалык таасир этүү болуп саналат. Анын негизги каражаттарынын бири – сүйлөп жаткан адам ошол айтайын деген ойдун көркөмдүк өзгөчөлүктөрүн ача алган учурда гана ишке ашат. Бул процесс оңой – олтоң иш эмес. Ал белгилүү бир даярдыкты, табитти, билимди талап кылат. Тактап айтканда көркөм сүйлөө угуучуларга эстетикалык таасир берүүчү үндүк, тилдик каражат болуп эсептелет. Адамдын аң-сезиминде канчалаган унутулгус образдар, толкундатуучу окуялар, кайталангыс сүрөттөөлөр сакталат. Мына ушундай эстетикалык сергек сезимди алып баруучу же баяндоочу (көркөм окуучу) зор чеберчиликте аткара алганда гана мыкты натыйжа бере алат. [7] Ошондуктан, мамлекеттин жана тилибиздин келечеги үчүн бул маселе такталып, учурдун талабына ылайык мыкты адистерди мындай жоопкерчиликтүү ишке тартуу эң зарыл экенин айткыбыз келет. Ушул жана башка жагдайда теле же радио алып баруучуларын атайын окуудан өткөрүү муктаждыгы туулат. Себеби булар “мамлекеттин күзгүсү” болгондуктан тилге туура мамиле кылуу бийик жоопкерчиликти артат. Мына ушундай учурдун актуалдуу маселесине айланган тилдик жагдай эмнеден улам келип чыгып жатат деген суроо жаралат.

Эгемен дооруна чейин кыргыз тилине деклоративдүү (“Кыргыз тили-Кыргыз ССРинде жашаган негизги калктын улуттук тили”) укук берилген деген маалымат бар. Бирок ал иш жүзүндө өнүгүшү, келечек, тагдыры жөнүндө мамлекеттик деңгээлде чечкиндүү чара көрүлбөгөндүгүн маалымат булактардан ала алабыз. Буга мисал катары С. Ибрагимовдун иликтөөсүндө Фрунзе шаары боюнча жалгыз гана №5 мектеп кыргыз тилинде окутулгандыгын айткан. Муну азыркы коом ССРдин майда улуттарга текебер мамиле жасоосу, бир тилди (орус тилин) таңуулоосу, тактап айтканда социалисттик системанын тилге карата туура эмес саясаты деп түшүнгөн. Муну менен тилдик тымызын саясатты байкабай коюуга мүмкүн эмес. Айталы, орусча билгендер кызматка тартылуу артыкчылыгына ээ болушу, башчы же орун басар сөзсүз орус тилин билүү талабы, иш кагаздардын орусча жазылышына өзгөчө маани берүү сыяктуу көрүнүштөр жаш муундардын эне тилге болгон кайдыгер мамилесин күчөткөн. Мындай тымызын саясий басымдын кучагында тарбияланган, орусча сүйлөп, орусча ой жүгүртүп калган кыргыздарды ашыкча күнөөлөгөндөн алыс болуубуз шарт. Себеп дегенде ошол доордун суроо-талабы ушундай болгон. Бирок бул системага таптакыр каршыбыз деген ойдон алыс болуубуз керек, анткени дал ушул доордо кыргыз эли улуттук өзүнчөлүккө ээ болуп, сабаттуулугу арткан. [8]

Ооба, бул жылдарды азыркыга салыштыруу бир топ айырма жаратат. Анткени орусташкан замандан дароо эгемендиктин түрдүү талаптарына көнүп, өтө коюу мүмкүн эмес эле. Кыргыз тилинин тарыхы мына ушундай өткөөл мезгилди өз ичине камтып, оңой эле иш жүзүнө аша койбогонун изилдөөлөр айкындап турат.

Буга чейинки илимий иликтөөлөрүбүздө НТС телеканалына болгон иш сапарда алардын жетекчилиги тарабынан мамлекеттик тил боюнча бир нече суроолорго кыскача маалымат алганбыз. Аталган телеканалдын генералдык директору Миржан Балыбаев менен болгон маекте телеберүү тармагында бүгүнкү күндөгү кыргыз тилинин жана кеп маданиятынын акыбалы туурасында сөз козгоп, төмөнкүдөй суроолорду узаттык:

- НТСтин курамындагы телеканалдардын саны канча?
- Бул каналдардын канчасы мамлекеттик тилдеги берүүлөрдү сунуштайт?
- Башка тилдерден алынган материалдарды ким которот?
- Атайын штаттык котормочуларыңыздар барбы?
- Негизи котормолор көп болобу?

Мындан тышкары:

- Берүүлөрдүн тематикалары көбүнчө кайсы багытта болот?
- Балдарга арналган берүүлөр барбы?
- Сиздердин кызматкерлериңиздерде кеп маданияты боюнча атайын тренингдер, окутуулар өтүлөбү?

- Кеп маданиятына ким көзөмөл жүргүзөт?

Берилген суроолор боюнча мындай маалыматтар алынды:

- НТС телеканалы, Жаша телеканалы менен Санжыра радиосунан турат.
- Тил мыйзамына ылайык берүүлөрдүн басымдуу көпчүлүгүн мамлекеттик тилде чагылдырылат. Ата Мекендик өндүрүшүн Кыргызстанда чыгарылган контентти продукция болуш керек. Андан тышкары башка өнөктөштөр берген видеоматериалдарды, берүүлөрдү да эфирге мамлекеттик тилде чыгарабыз.

• Штатта атайын котормочу жок, сапаттуу которуу үчүн атайын каражат керек. Акыркы жылдары телекөрсөтүү тармагында кризис. Рекламага айланып кеткен каналдардын көбөйүшүнө байланыштуу биздин котормо студиябыз жок.

- Каналга өнөктөшпөр менен донорлук мекемелер жардам беришет.

• Чет өлкөлүк контент жапон фонду тарабынан берилип, алар эле лицензиялуу түрдө кыргызча котормосу менен камсыз кылышат.

• Тилдик маселелер боюнча жалпы кызматкерлер менен дайыма кереге кеңеш өткөрүлүп, котормо иштери, кептин тактыгы жана тазалыгы көзөмөлгө алынып, талкууланып турат.

- Берүүлөрдүн негизги багыты маалыматтык.

• Балдарга арналган берүүлөр дээрлик жокко эсе. Анткени балдар контентин жасоо абдан кыйын, каражаты дагы кымбат турат. Кыргызстанда КТРКда “Баластан” студиясы эле бар.

• Алып баруучулар, журналисттер менен сүйлөө маданияты эмес, сүйлөө техникасы боюнча сабактар жүргүзүлгөн. Ал эми кеп маданияты, кептин тазалыгы, туура сүйлөө, стилистикасы боюнча бизде маселе бар. Менимче бүт эле телеканалдарда бар деп ойлойм. Өзгөчө жаштар арасында мыдай көйгөй жаралбай койбойт.

• Терс көрүнүштөр катары кептеги диалектизмдер менен жаргонизмдерди, кыргыз кебине кирип кеткен орус сөздөрүн айтса болот. - деген жоопторду алдык [4]. Бул албетте тилдик жагдайга кайдыгер карабай, атайын адистер болбосо дагы тил маселесине олуттуу көңүл буруп жаткандыгын жакшы көрүнүш катары санадык. Бул сыяктуу иликтөөлөрдүн натыйжасында бүгүнкү күндөгү теледеги эң чоң маселелер деп төмөнкүлөрдү айтсак

болот: кыргыз тилиндеги көркөм берүүлөрдүн өтө аз санда болушу; жаш муундарды кызыктыруучу кыргыз тилдүү программалардын жетишсиздиги; тестиер балдарга арналган кеп маданиятын өнүктүрүүгө болгон кыргызча мультфильмдердин, жомоктордун жоктугу; чет элдик кинофильмдердин кыргыз тилине чар жайыт которулушу; шоу-программалардын жүрүшүндө кыргыз тилинин нукуралуулугунун жоктугу; кай бир алып баруучулардын речинин таза эместиги; акыркы мезгилдеги кыргыз кинолорунда ар түрдүү диалектилердин, жаргондордун чагылдырылышы жана башка толуп жаткан көйгөйлөрдөн улам бул тармактын тил багыты аксап турат.

Эми жыйынтыктап айтканда, бул глобалдуу тема кыргыз мамлекети өнүгүү жолунда турганда эч качан алсырабастан, тескерисинче дагы да тереңделип изилдөөнү мезгил өзү шарттап турат. Себеби бул мамлекеттик тил темасы бүгүнкү күнгө чейин канчалаган оор шарттан өтүп, тилчи-окумуштуулар тарабынан, ошондой эле жалпы кыргыз тили үчүн күйүп-бышкан коомчулук тарабынан жакшы-жаман жактарына түрдүү анализ жүргүзүлүп отуруп, ушул натыйжага келип жетти. Албетте улуу муундун бул маңыздуу иши - түмөн түйшүктү талап кылып, бир топ мамлекеттик интеллигенцияларды, эл башкаруучуларды коркпостон туруп сындан өткөрүп, мамлекеттик тил мыйзамын алуудагы кошкон салымдарын биз тарых барактарынан көрүп барктабай кое албайбыз. Кыргыз тилинин аксаган, опурталдуу мезгилден өтүп, жакшыруу, өркүндөө жагына көпчүлүк коомчулуктун көз карашы, ошондой эле кыргыз тилине мамлекеттик деңгээлде көңүл бурулуп жатканы эң чоң жетишкендик экенин баса белгилөө зарыл. Азыркы муун да бул тил маселеси келечекти түптөөдөгү эң чоң маселе экенин терең түшүнүп, ата-бабабыз айткандай, “элдин элдиги - анын тили” экенине дагы бир жолу ынанып, биз сыяктуу изилдөөчүлөр эбегейсиз эмгек жаратууга далалат кылып жаткан учуру. Тагыраак айтканда, тил маселесин ар тармакта карап, ага анализ жүргүзүп, анын өнүгүү жолун колго алып, азыркы көз карашка баа берүү биздин, (азыркы муундун) тилчи катары ыйык милдетибиз экенин сыймыктануу менен айта алабыз. Демек, келечек муунга кыргыз тилин таза, так жеткирүү максаты ишке ашса, кыргыз мамлекетинин келечеги да мамлекет катары ошончолук өнүгүү жолуна түшөт деген терең ишеничтебиз. Кыскасын айтканда, тилди изилдөөдө ар түрдүү сфералар боюнча өзүнчө иш алып барылбаса илим өзү чар жайыт болоруна байланыштуу, мамлекеттик тилдин телеберүү тармагында колдонулушун изилдөөдө жогоруда аз болсо да бир канча мисалдарды, фактыларды келтирүүгө аракет кылдык. Ошондой эле аталган тармакта тилдин азыркы абалын берүүгө аракет жасалып, мурункуга салыштырып кароо да ишке ашты.

Мамлекеттик тилдин телерадио чөйрөсүн изилдөөдө мына ушул жана башка көйгөйлөрдү эске алуу менен бул тармак мындан дагы терең изилдөөгө муктаж экендигин айгинелейт.

Колдонулган адабияттар:

1. Дүйшеев Ш. Кеп маданияты.
2. Сайт. Кыргызстандын Санариптик ТВда өтүүдөгү Эл аралык милдеттери.
3. Марал радиосу: “жаңылыгы ишенимдүү, келечеги бүдөмүк телеканалдар” сайттагы маалыматтар
4. НТС телеканалынын генералдык директору Миржан Балыбаев 4.04.2022. интервью
5. YouTube, Kaktus Media, 8 окт. 2021 г. #Новости #Кыргызстан
6. Тентек кыздар (2.0-канал). Салтанат Зарнаеванын репортажы Лучшее Выпуск 36 (видео ролик)

7. Дүйшеев Ш. Сүйлөө маданияты жана стилистика II китеп Б:2007
8. С.Ибрагимов Кыргызстандагы тилдик жагдайга карата. 59-б.

УДК: 371,32(575,2) (043,3)

Атабекова Б.Я.

Баткен мамлекеттик университети

Атабекова Б.Я.

Баткенский государственный университет

Atabekova B. Y.

Batken State University

**КЫРГЫЗ ТИЛИН САНАРИПТИК НЕГИЗДЕ ОКУТУУ МЕНЕН СТУДЕНТТЕРДИН
КЕП МАДАНИЯТЫН ӨСТҮРҮҮ
РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ ПУТЕМ ОБУЧЕНИЯ
КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ НА ЦИФРОВОЙ ОСНОВЕ
DEVELOPMENT OF SPEECH CULTURE OF STUDENTS BY TEACHING
THE KYRGYZ LANGUAGE ON A DIGITAL BASIS**

Аннотация: Бул макалада кыргыз тилин санариптик негизде окутуунун жана студенттердин кеп маданиятын өстүрүү жөнүндө сөз жүрөт. Коом өнүккөн сайын тил да өнүгүп турат. Техниканын өнүккөн заманында, кыргыз тилин медиа сабаттуулук менен студенттердин кеп маданиятын өстүрүп, коомдогу ордун өнүктүрүү керек. Санариптешүүнүн оң таасирлери, терс таасирлери жөнүндө маалыматтар.

Аннотация: Данная статья посвящена обучению кыргызскому языку на цифровой основе и развитию речевой культуры учащихся. Вместе с развитием общества развивается и язык. В век передовых технологий необходимо развивать кыргызскоязычную и медиаграмотность учащихся и развивать их место в обществе. Информация о положительных и отрицательных эффектах цифровизации

Annotation: This article is devoted to teaching the Kyrgyz language on a digital basis and the development of students' speech culture. Along with the development of society, language also develops. In the age of advanced technologies, it is necessary to develop the Kyrgyz language and media literacy of students and develop their place in society. Information about the positive and negative effects of digitalization

Негизги сөздөр: кыргыз тили, санарип, өнүгүү, маданият, техника, коом, билим, сүйлөшүү, окутуу, учурдун талабы, замандын өнүгүүсү.

Ключевые слова: кыргызский язык, цифра, развитие, культура, технологии, общество, образование, беседа, преподавание, актуальный спрос, современное развитие.

Keywords: Kyrgyz language, figure, development, culture, technology, society, education, conversation, teaching, current demand, modern development.

Кыргыз тили - тарыхы бар элдин, кылым карытып келе жаткан укумдан - тукумга сактап, ата-салтын, үрп-адатын, маданий мурастарын, улуу журттун улуулугун, элдик оозеки чыгармалары аркылуу, муундан муунга мурас кылып өткөрүп, ыйык милдетти унутпоо улуттун улуу дөөлөтү катары берип турган эне тили болуп саналат.